

KA SVIJETLIM HORIZONTIMA NADE

TOWARDS HOPE'S BRIGHT HORIZONS

Komemorativna sjednica u znak smrti 24. 10. 2012.
prof. dr. Rasima Muminovića, profesora emeritusa

Filozofski fakultet u Sarajevu
30. listopada/oktobra 2012. godine

Commemorative service honoring Prof. Dr. Rasim Muminović, Professor Emeritus, who passed away on 24 October 2012.

Faculty of Philosophy in Sarajevo
30 October 2012

Često kažemo kako šutnja govori više od riječi, naročito u situaciji neizmjerne boli nanesene talasom smrti koja nenadano odnosi člana obitelji, pa zanimemimo, ili plačem ispunimo prazninu. Ali šutnja je ponekad kukavički čin, sigurnost da ne kažemo nešto pogrešno, da ne budemo krivo shvaćeni. U ovom tužnom času, kad se opraštamo od Rasima Muminovića, moga brata, slabija sam od svih vas, ali imam želju da njegovoj slici dodam neke crte i osvjetlim detalje životne biografije koji mogu približiti njegovu pojavu kao mislioca.

Velike stvari rijetko bivaju prihvaćene u vrijeme njihova nastajanja, a tvorci progresivnih ideja često osuđeni na vlastito izgaranje ili osamljenost. Oni koji su snaga društvene matice za promjene postaju imaginarna opasnost koju se mora marginalizirati. Zato su vrlo rijetki velikani misli shvaćeni u svom dobu. Moram reći da plejadi takvih pripada i Rasim Muminović, filozof istančanog poetskog senzibiliteta, autor niza djela koja tragaju za nadom i smislom ljudskog bivstvovanja.

Rasim je rođen na Dan planete Zemlje, 22. aprila 1935. godine u Trijebinama, nedaleko od Zlatara, Uvca, Sjenice, kao prvo dijete oca Hivza i majke Hajruše. Tek što je propузao, često bi nestao preko visokog kućnog praga i avlijom hitao da prođe ogradu. Kao dječak svojim razmišljanjem zadivio je djeda Azema, koji je umjesto Rasim, često unuka zvao Misar.

Preporuku ocu Hivzi da djetetu otvori put za daljine na velike škole dao je i efendija Mula Tahir. Nakon gimnazije u Sjenici, u novembru 1948. godine Rasim je učenik Gazi Husrev-begove medrese. To je vrijeme poratne gladi i siromaštva u Sarajevu. Bilo mu je tek 13 godina kad se našao u mjestu gdje nikoga ne poznaje. Zato je na početku odlazio do Bistrika i suznim očima ispraćao voz „ćiru“ i dio sebe na imaginarno putovanje ka zavičaju. Ali nedugo postaje neraskidivi dio bića Sarajeva.

Nakon četiri razreda medrese, Rasim prelazi u Učiteljsku školu u Sarajevu, po sugestiji prijatelja Atifa Purivatre da u opismenjavanju narodnih masa nedostaju učitelji. Ali odlazak iz medrese povukao je probleme egzistencijalne prirode, pitanje smještaja, finansijske potpore itd. Opet je pred njim visoki „kućni prag“ preko koga se valja presaminiti da dosegne širinu avlije, slobodu. Samo je posao noćnog čuvara u stovarištu preko puta Ali-pašine džamije pružao mogućnost da noću radi, a tokom dana pohađa redovnu nastavu u Učiteljskoj školi u Sarajevu.

No, bez obzira na sve životne teškoće, Rasim pristaje uz plemenite i nesebične mlade snage koje rade na izgradnji i obnovi zemlje. Sudjeluje u mnogim radnim akcijama: pruga Šamac – Sarajevo, Autoput „Bratstvo-jedinstvo“, Ljubljana – Zagreb, u izgradnji nove Željezničke stanice u Sarajevu, Stadiona Koševo itd.

Sabrano znanje iz tri srednje škole – gimnazije, medrese i učiteljske škole, bilo je izuzetna podloga za studij filozofije i njemačkog jezika. Radoznalosti njegova duha nije bilo granica. U redovnom roku završava Filozofski fakultet u Sarajevu 1960, a četiri godine kasnije treći stepen studija, magisterij na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Biran je za asistenta 1965. godine, a potom dvije godine kasnije za docenta na predmetu Etika na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Put filozofskog traganja doveo ga je do Ernsta Blocha, tada najznačajnijeg mislioca XX stoljeća, čija filozofija postaje tema njegove doktorske disertacije

odbranjene 24. ožujka 1970. godine u Zagrebu. Prijavom doktorske disertacije „Utopijsko u filozofiji Ernsta Blocha“ boravi u Tübingenu i sluša predavanja profesora Ernsta Blocha.

1970. godine smrt je otela brata Asima u 34. godini i porodicu prosto obezglavila. Rasim je sam, pogođen bolom, na kućnom pragu koji se sad isprijedio kao prepreka koja se ne dá savladati. Te godine u bračnoj zajednici je sa Nafijom Sadiković. Najveća radost u njegovom životu bilo je rođenje sina Mirze. Ali život je kao rijeka: nekad bistra kao radost, nekad mutna kao tuga, a sa istog izvora teče.

Početak 1972. godine izabran je u zvanje vanrednog profesora za kolegij „Socijalna i politička filozofija“ na Fakultetu političkih nauka, a prelaskom na Filozofski fakultet u Sarajevu biva izabran u isto zvanje, vanrednog profesora, 1974. godine. U zvanje redovnog profesora izabran je 1979. godine. Nakon odlaska u mirovinu izabran je u zvanje profesora emeritusa.

Sve ono što je zahtijevalo njegovo umijeće, znanje i rad, našlo je put do cilja, ali bez adekvatne podrške i priznanja društvene zajednice, kao da je svaki, iole pravi, intelektualac osuđen na „prokletstvo kruga“. Filozofija nijednog trena za njega nije prestala biti ona univerzalna dimenzija poimanja svijeta, čija snaga i moć teorije može prokuknuti u skrivene mogućnosti čovjeka i svijeta. To je „buđenje slobode i ljudskog glasa“. To je i poniranje u nejasne krugove nade da dosegne nedostižne struje mogućnosti ljudskih moći koje prosvijetle tamu i nepoznate dubine tajni ljudskog bivstvovanja.

Ispod olujnog neba nad socijalističkom Jugoslavijom i nevremena nad Bosnom i Hercegovinom koje je kao munja iz vedra neba pogodilo najviše bošnjački narod, Rasim Muminović nije pristao na šutnju, njegova filozofska oštrica zasijecala je tkivo koje je do jučer bilo jedan organizam. Nakon uzleta u plavetnilo neba, naš filozof kao Robinzon Kruso našao se na pustom otoku odbjegle nade. Onaj dječak koji preskače visoki kućni prag, stajao je kao iskusni mislilac koji ide u korak sa istinom, ka slobodi, dostojanstvu. Oštar prema sebi, nije umio biti blag prema drugima, za dobro svih. U samoći koju je vidio kao polje bez kraja, rad i pisanje na neki način su i najveće priznanje.

Drago i milo Sarajevo, čijeg je bića postao neraskidivi dio, ni u času poznih godina nije mu odalo priznanje. Ni u zavičaju, kome se uvijek rado odazivao i bio fenomen intelektualca, njegova imena nema među nagrađenima i dobitnicima priznanja... I to je bol, tiha bol koju šutnjom skrivaju velikani dok idu poljima vječnosti, čija djela ostaju kao sjeme i zalag budućnosti.

Dragi prijatelji, svima vama koji ste danas ovdje i onima koji nisu stigli iz brojnih zemalja naše planete, a slali su poruke i telegrame da izraze sućut u neizmjernom bolu, zahvalna sam bićem. Posebna hvala dekanu prof. Ivi Komšiću i prof. Samiru Arnautoviću, Odsjeku Filozofskog fakulteta u Sarajevu, dr. Esadu Bećiragiću, gosp. Dautu Bašoviću, prof. Enveru Haliloviću, prof. Šefketu Krciću i drugima za sve što su učinili za moga brata.

SKICA ZA FILOZOFSKI PORTRET PROF. DR. RASIMA MUMINOVIĆA

„Sa mislilačkim opusom Ernsta Blocha filozofija je najzad tamo gdje filozofski govor rađa prometejsku misao, nerazdvojnu od radikalna čina, dakle, unutar povijesti kao savjest sadašnjice i revolucionarna nada budućnosti, misao što nastaje u sukobu sa zamornom i ljudskošću oskudnom stvarnosti, svjedočeći nepobitno da nije tu radi sebe niti je ikada tako dana, već u cilju uspostavljanja druge i drugačije stvarnosti. A kako, inače, misao s obzirom na izazov (strah, vitalna potreba, divljenje) i način obrazlaganja determinizma može biti po svom karakteru mitska, religijska, umjetnička, filozofijska ili znanstvena sa manje-više dekadentnim, dogmatskim ili radikalnim obilježjem, valja odmah reći da je Blochova misao primarno trezvena, to jest lišena uskosti.“

Citat predstavlja početak „Pristupa filozofiji nade Ernsta Blocha“ prof. dr. Rasima Muminovića, čiji je obimni filozofski opus u znaku atributa kojim je okarakterisao vodećeg mislioca 20. stoljeća, tvoreći originalna filozofska djela.

Životna putanja

Prof. dr. Rasim Muminović rođen je 22. aprila (na Dan planete Zemlje) 1935. godine u Trijebinama kod Sjenice kao prvo dijete oca Hivza i majke Hajruše, rođ. Biberović. Završio je osnovno obrazovanje u

rodnom kraju, započeo gimnaziju, a nastavio na Gazi Husrev-begovoj medresi (četiri razreda) i Učiteljskoj školi (četiri razreda) u Sarajevu. Studij filozofije i njemačkog jezika započeo je 1956/1957. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu i diplomirao 1960. godine sa odličnim uspjehom. Nakon kratkog boravka na Radničkom univerzitetu (1960/1961), započinje postdiplomski studij etike na Filozofskom fakultetu u Beogradu i završava odbranom magistarske teze „Odnos Marxa prema povijesti“ 1964. godine. Biran je za asistenta 1965. godine, a potom dvije godine kasnije za docenta na predmetu Etika na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Prijavom doktorske disertacije „Utopijsko u filozofiji Ernsta Blocha“ boravi u Tübingenu i sluša predavanja profesora Ernsta Blocha, a nakon odbrane doktorata na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, 24. marta 1970. godine gostuje kao stipendista Humboltove zadužbine u Bonnu. Doktorsku disertaciju odbranio je pred komisijom: prof. dr. Gajo Petrović, prof. dr. Branko Bošnjak i prof. dr. Predrag Vranicki, koji su je visoko ocijenili. Štampana je u Beogradu 1973. godine pod naslovom „Filozofija Ernsta Blocha“ u izdanju Instituta za međunarodni radnički pokret.

Početakom 1972. godine dr. Rasim Muminović je izabran u zvanje vanrednog profesora za kolegij „Socijalna i politička filozofija“ na Fakultetu političkih nauka. Povjereno mu je uređivanje 35. toma *Sabranih djela Marxa i Engelsa* kao i redakcija Blochovih knjiga „Politička mjerenja“, za koju je izvršio izbor i napisao Predgovor, te „Temeljna pitanja ontologije“, za koju je napisao opširni Pogovor.

Prelaskom na Filozofski fakultet u Sarajevu biva izabran u isto zvanje, vanrednog profesora, 1974. godine i drži predavanja pod naslovom „Marksizam i noviji razvoj filozofije i nauke“, te izvodi i specijalne kolegije na postdiplomskom studiju Odsjeka za filozofiju i sociologiju. U zvanje redovnog profesora izabran je 1979. godine. Nakon odlaska u mirovinu prof. dr. Rasim Muminović izabran je u zvanje profesora emeritusa.

Referate za njegove izbore na nastavnička zvanja potpisali su najugledniji univerzitetski profesori iz oblasti filozofije i društvenih nauka sa prostora bivše Jugoslavije: Gajo Petrović, Predrag Vranicki, Branko Bošnjak, Vuko Pavićević, Andrija Krešić, Vanja Sutlić, Vojin Simeunović, Vladimir Premec, Abdulah Šarčević, Muhamed Filipović, Arif Tanović, Milan Kangrga, Halim Mulaibrahimović, Franc Cengle i dr.

Muminović je sudjelovao u radu Korčulanske ljetne škole, bio njen član Odbora i suradnik mnogih jugoslavenskih časopisa („Praxis“, „Pregled“, „Život“, „Naše teme“, „Filozofija“ i dr.).

U knjizi „Filozofija Ernsta Blocha“ Rasim Muminović je prvi u jugoslavenskoj filozofskoj literaturi dao temeljitu, potpunu i vjerodostojnu interpretaciju Blochovog filozofskog mišljenja, reprezentativnog mislioca 20. stoljeća. Pod uvjetom Blochove koncepcije, smatra Muminović, moguće je „uvjerenje o smislenosti povezivanja nade s kosmosom, po kojoj u čovjeku može da se otjelotvori samo ono što nalazi zajednički imenitelj u ukupnoj intenciji svjetskog procesa, i to uz sudjelovanje najčistijeg ljudskog svojstva: NADE, bez koje je mutatis mutandis sve mrtvo i prazno.“¹ Tragom Blochova mišljenja Muminović otkriva da u svim oblicima manifestiranja igre kao i stvaranjem kula u oblacima „filozof utopije vidi zapravo različite forme čovjekovih želja i dovodi njihovo dostojanstvo u subordinaciju radi subjekta koji se sopstvenim aktivitetom samooslobađa onoga što nije te postaje ovo što još – nije. Tako strah i sažaljenje čovjek pretvara na bini povijesti u prkos i nadu.“²

Muminović s pravom smatra da je „Blochova filozofija ne samo originalna duhovna tvorevina, koja je na intenzivan i originalan način porušila formalne granice, sistematiku i arhitektoniku tradicionalnog filozofskog mišljenja, da se i po formi i po misaonoj punini i intenzitetu prilagodila osnovnoj svojoj motivaciji i problemima o kojima govori, kao što su materijalnost i procesualnost cjelokupnog svjetskog poretka i svih njegovih aspekata. Poznavanje i upućenost u Blochovu filozofiju Muminović dopunjuje i obogaćuje praćenjem tokova razvoja suvremene misli te raznih aspekata suvremenog društvenog i političkog događanja. O tome svjedoči čitav niz njegovih radova o temi prirode humanosti te osnovnih karakteristika historijsko-društvenih tokova karakterističnih za naše vrijeme. I tu se Muminović dokumentira kao veoma obaviješten i analitičan, ali istovremeno i strastveno predan i zainteresiran filozofski radnik, čije djelovanje u našoj kulturi obećava veoma zanimljivu filozofsku ličnost.“³

¹ Rasim Muminović, *Filozofija Ernsta Blocha*, Beograd, IMRP, 1973, str. 166.

² Isto, str. 166.

³ Referat za izbor u redovnog profesora (potpisnici: prof. dr. A. Tanović, prof. dr. A. Šarčević i prof. dr. M. Filipović).

Rasim Muminović dalje profilira samosvojno filozofsko stanovište djelom koje mu pruža posebno mjesto u okviru jugoslavenske filozofske misli, u obimnoj knjizi „Ljudskost i povijesnost“ – marksističko zasnivanje filozofske antropologije (Sarajevo, Svjetlost, 1973). Knjiga otvara mogućnosti i granice filozofskog mišljenja, pitanje o jedinstvu povijesti i ljudskosti u samooblikovanju čovjeka, traga za smislom i svrhom filozofskog mišljenja, trajnom aktuelnosti filozofske misli vezane za humanum.

Rukopis je nastao u Tübingenu od aprila 1971. do aprila 1972. godine, kada je Muminović boravio kao stipendista Humboldtove zadužbine iz Bonna, gdje se susretao bar jednom sedmično sa profesorom Ernstom Blochom. Ovo obimno djelo posvećeno je analizi poimanja čovjeka u zapadnoevropskoj filozofiji i kritici toga poimanja. U sklopu razmatranja cjeline svijeta Rasim Muminović otkriva „usputnost povijesno-humanističkog supstrata: kretanje kao način postojanja svijeta ima kružni tok.“

Prof. dr. Vladimir Premec o knjizi „Ljudskost i povijesnost“ piše: „Rasim Muminović je napisao djelo koje u našoj filozofskoj literaturi predstavlja izuzetak, po predmetu, po razumijevanju, po tumačenju i po načinu izricanja. Predmetu kojim se još nitko u Jugoslaviji nije bavio tako temeljito, tako opsežno, posvetio je cjelovito djelo. Razumijevajući filozofijsku disciplinu koja se bavi ČOVJEKOM, otvorenom mogućnošću da izrekne svoj stav o svemu onomu što sa čovjekom dolazi u odnos, Rasim Muminović filozofski misli i stvara, respektirajući povijesnu zbilju svijeta i našega društva, sa većom ili manjom kritičkom distancom, proučavajući poučava, kritički promišljajući odbacuje, premda ponekad isključiv, u biti brižan za ono što nam valja ostvariti na putu u istinski način ljudskog postojanja 'društvenog čovječanstva'. Tumačenjem i razlikovanjem pravednog od nepravednog, Rasim Muminović uzima sebi za pravo da kao mislilac bude savjest svoga vremena. Prelascima iz raspravljanja u okviru najstrože filozofske prakse u lirske asocijacije, metafore, usporedbe i slike, njegov tekst ima u sebi kvalitete profinjenog jezičkog izražavanja, što je u filozofiji svakako rijetkost.“⁴

⁴ Vladimir Premec, referat za izbor prof. dr. Rasima Muminovića u zvanje profesora emeritusa.

„Naime, savršenstvo kruga što se iskazuje u modusu bivstvovanja svih bića stoji u stanovitom protivurječju sa ljudskom egzistencijom u odnosu na njena oba plana. Ono što za ostali svijet predstavlja savršenstvo, čovjeku pada kao prokletstvo – prokletstvo kruga. Zapravo, to da je čovjek iskočio iz kruga drugih bića, čini osnovu nastajanja njegove povijesnosti i ljudskosti. Zato će Muminović dokazivati da je 'taj drugi način' sama ljudska praksa, da je čovjek 'biće prakse' koje stvara povijest kao izraz svoje ljudskosti.“

„Filozofija i praksa“ predstavlja, s obzirom na tematiku, misaono-istraživačku izvedbu, jedan višestruko podsticajan, zanimljiv i naučno relevantan pokušaj izlaganja i tumačenja odnosa i prepletenosti filozofije i prakse.

Ustvari, problematizirajući gotovo nepregledno ili teško pregledljivo polje teorijsko-praktičnih pitanja, kako onih što su se pojavili u tradicionalnoj zapadnoevropskoj filozofiji tako i onih koja se na nov način postavljaju u filozofiji modernih vremena, Muminović polazi od izvorne produktivnosti i revolucionarnosti Marxovog i Blochovog filozofskog mišljenja, imajući u vidu i nova iskustva moderne i, naravno, domet novijih filozofsko-naučnih istraživanja.

„Jedva da je moguće – i potrebno – ukazati na sve bogatstvo problema i pitanja o kojima se iscrpno raspravlja u Muminovićevoj knjizi. Dovoljno je, međutim, reći da nijedno značajnije pitanje, koje se odnosi na marksističku filozofiju (ontologiju, antropologiju, spoznajnu teoriju i etiku), nije ostalo izvan domašaja ovog rada, koji je nošen nepatvorenim patosom revolucionarnog iskustva i mišljenja. Kada govori o protivurječnostima i dramatismu historije, društvenih konstelacija, o sustavu ideologija koje su društveno posredovane i uslovljene, o socijalno-ideološkim preprekama samog revolucioniranja postojećeg građanskog svijeta, onda Muminović, vjeran načelima Marxovog i Blochovog mišljenja, svagda je otvoren za sustav zbiljskih subjektivnih i objektivnih teškoća, ne zapada u filozofsku rezignaciju.“⁵

Filozofija kao univerzalno poimanje svijeta otjelotvoruje se u Muminovićevoj knjizi o poziciji intelektualca u društvu, o revoluciji i

⁵ M. Filipović, A. Tanović, A. Šarčević, referat za izbor u zvanje redovnog profesora na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

umjetnosti, filozofiji i revoluciji, pod naslovom „Ognjen Prica, svijest, život i partija“, publicirana je u izdanju „Školske knjige“ u Zagrebu 1982. godine. Ognjen Prica je rođen na Ilidži pokraj Sarajeva 27. novembra 1899. godine.

„Prica se rano suočio sa kontrastom društvenih razlika, raskoši i siromaštva, pa su njegov izrazit senzibilitet, jedna od osobina dobre majke, i naglašeno osjećanje društvenosti, izraženo u potrebi da pomaže drugima, učinili da se kao osnovac bori protiv neugodnosti siromaštva, dijeljenjem užine sa svojim gladnim drugovima. Svoje nacionalno osjećanje razvio je čitanjem narodnih pjesama o srpskim junacima, osobito onih o kosovskom boju i upoznavanjem sa idejama 'mladobosanaca' kao i drugim izvorima u koje ulaze i progoni Srba. Takve impresije o društvenom životu nisu odvele dječaka u nacionalističku zagriženost ili u vjersku mržnju, niti pak u apstraktne utopijske sanje. On je prevazilazeći nacionalne uskosti i konfesionalne isključivosti izrastao u razboritog promatrača i nepomirljivog revolucionara koji se svrstao u prve redove velike bitke za čovjeka. Započeo je studije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a time i svoju revolucionarnu djelatnost i to u krugu nezadovoljnika tipa Đure Cvijića i Augusta Cesarca koji su agitirali na stvaranju jedinstvene jugoslavenske radničke partije.“⁶ Nastavlja studije u Beču i sluša predavanja na Filozofskom fakultetu, ali posjećuje i neka predavanja na Pravnom fakultetu, posebno predavanja Karla Grünberga, velikog znalca političke ekonomije i historije socijalizma. U Beču kao član Kluba studenata marksista iz Jugoslavije isticao se sadržajnim i konstruktivnim diskusijama. Spontano se desilo prijateljstvo sa Mustafom Golubićem. Prica je nastupao oprezno i odgovorno u svemu što je poduzimao, iako je policija svaki njegov postupak i u svemu vidjela političko-propagandni akt. Prica je 1928. godine glavni urednik „Borbe“, radničko-seljačkih novina. Za svoj rad suđen je i progonjen iz Zagreba i Sarajeva, „ušao je u robijašku putanju sa razboritošću čovjeka koji zna da sve nikada ne gubi, da u gubljenju ima i dobijanja. Bilo mu je jasno da robijašnica indicira društvo klasne borbe, koja ima puno elemenata borbe na život i smrt. Poraz koji ga vodi na robiju postaje manji ako se ima na umu da pripada klasi kojoj pripada budućnost historije. U tom kontekstu to i nije poraz, već samo trenutni

⁶ Rasim Muminović, *Ognjen Prica*, Zagreb, Školska knjiga, 1982, str. 78–79.

neuspjeh koji nakon sedam godina robijanja prerasta u pobjedu i ulazi u krug pobjeda snaga kojima pripada budućnost.“⁷

Prica je pokrenuo i dvomjesečnik „Znanost i život“ 1937. godine i najveći broj svojih članaka i ogleda iz filozofije i kulture publicira u tom časopisu. Živio je toliko skromno, zapravo oskudno, iako je radio neprestano i to na najvišim poslovima politike i nauke uglavnom besplatno. „Pricino pokoljenje postiglo je jedan od epohalnih ciljeva stvaranjem slobodnog socijalističkog društva, u kome se saznaje da optuživani nisu bili u zabludi, ali ni posve u pravu.“⁸

„Likom revolucionara i mislioca Ognjena Price osvjetljeno je vrijeme u kojem je živio, prostor i zemlje kojima je svim srcem pripadao, u njima djelovao u ime ideje istinskog humanizma za 'malog, obespravljenog' čovjeka. Ako se čovjekovo rođenje oglašava i pretežno razvija u porodici, njegov povijesni akme postiže se u etnosu, podložnom ekološkom, sociološkom i drugim uticajima. Tako etnos postaje stjecište generacijskih osjećanja i ubjeđenja, mjesto afirmacije stvarnih i potencijalnih kvaliteta generacija, osa oko koje se vrte životi ličnosti formiranih i formirajućih u zoni nacionalnog duha, osjećanja i svijesti.“⁹

Ethos i ljudsko bivstvovanje je centralna tema istoimenog filozofskog djela, publiciranog prvi put kod IP „Veselin Masleša“ u Sarajevu 1989. godine, i drugo izdanje na Filozofskom fakultetu u Tuzli 1977. godine. Knjiga ukazuje na humanistički karakter etičkih kategorija, interpretira moralne vrijednosti: pravdu, istinu, dostojanstvo, dobro, i drugo, ali i konsekvence, posljedice odsustva etičkih vrijednosti.

„Osobenost ove knjige je što na jedinstven način, do sada nezabilježen u našoj filozofiji, ukazuje na historijske i humanističke pretpostavke moralnog djelovanja i moralne svijesti, na humanistički karakter etičkih kategorija, i na sve nepovoljne i poražavajuće konsekvence i posljedice koje se proizvode u uslovima odsustva etičkih vrijednosti i etičkih ideala. U tom smislu Muminović veoma jasno i argumentovano konfrontira današnja društva u kojima iščezavaju moralne vrijednosti i moralni kriteriji sa svim nastojanjima koja su se javljala u

⁷ Isto, str. 94.

⁸ Isto, str. 180.

⁹ Isto, str. 30.

istoriji čovječanstva oko uspostavljanja ljudske zajednice upravo na bazi moralnih vrijednosti: pravde, istine, dostojanstva, dobročinstva i altruizma poštenja i iskrenosti. Sve te kategorije su puke apstrakcije u današnjem svijetu, pa je zato opterećen alternativama opstanka i kataklizme. Možemo reći da nema nijedne značajnije moralne karakteristike čovjeka i etičke kategorije, a da nije našla mjesto i svoju razradu u ovoj knjizi. Zato se i usuđujem konstatovati da se ovdje radi o polaganju temelja za jedan potpuni etičko-filozofski sistem. Ne u smislu ambicije da se oblikuje jedan sistem etičkog mišljenja, ili sistem filozofije u kome bi na jedan doktrinarni način bila objašnjena svaka etička kategorija, djelo iz koga bi se moglo naučiti što je moralno, a što nije... Upozorenje na zamjenu očitih zabluda sa pravim istinama su utoliko dragocjenija što pokazuju da sve što se dogodilo u ljudskoj istoriji (koja je uglavnom istorija ropstva i podjarmljivanja, uništavanja i onemogućavanja onog najljudskijeg i najprogresivnijeg) nije bilo nužno: sve se to dakle nije moralo dogoditi. Ova studija upozorava na ljudske mogućnosti koje mogu obrnuti nepovoljnu i lošu situaciju u ljudsku i podnošljivu. Te mogućnosti, naravno, treba otkriti i razvijati, same od sebe se neće pojaviti. U tome i jeste snaga i moć teorije i filozofije: ona može proniknuti u te skrivene mogućnosti čovjeka i svijeta koje će ostati skrivene i konačno iščeznuti ako ih teorijski ne rasvijetlimo i filozofski ne pojмимо. To rasvijetljavanje i poimanje je ustvari njihovo buđenje i oživljavanje, a time i iniciranje životnog procesa koji ruši i ukida etabliranje forme društva i njegove strukture. To je ustvari buđenje slobode i ljudskog glasa. To je oglašavanje vijesti o nedostižnim mogućnostima čovjeka i njegovoj moći da nadvlada sve slijepe sile u koje upada nezavisno od svoje volje, a koje često i sam proizvodi i uvećava. Muminovićeva knjiga upravo pronosi tu vijest i veoma iscrpno pokazuje sve oblike koje ta vijest dobija u evropskoj filozofskoj i društvenoj teoriji. U tom pogledu ona je doista nenadmašna u našoj literaturi. Stoga nakon čitanja ove knjige sasvim postaje jasno da je za život svakog pojedinca odlučna činjenica život i postojanje drugog, te da borba za autentičnu zajednicu jeste istovremeno i borba za mogućnosti svakog pojedinca. Marxova deviza o slobodi zajednice kao uslovu slobode svih dobija svoju aktualizaciju naročito u savremenim uslovima kada pucaju unutarnje veze i spone koje osiguravaju zajedničko obitavanje na pretpostavci tolerancije drugog i drugačijeg. Ukazujući na savremene uslove krize ethosa i krize humanuma, ova knjiga tako upečatljivo i svestrano prenosi vijest o toj krizi i vijest o ljudskoj nadi kao prostoru povrh i iznad svake krize, prostoru u koji se može smjestiti ljudska pretenzija o potrebi etabliranja

autentične zajednice ljudi i naći mogućnosti za realizaciju te pretenzije. Na kraju može se mirne duše reći da pojava ove knjige služi na čast filozofiji, a naročito sredini u kojoj se pojavljuje, jer je jedinstvena i po motivima i po rezultatima.“¹⁰

U oktobru 1991. godine prof. dr. Rasim Muminović odazvao se pozivu Blochova instituta u Ludwigshafenu da kao član te institucije ima čast uručiti Blochovu nagradu za filozofiju njenu dobitniku za tu godinu, ali Rasimu je naređeno da izađe iz voza na jugoslavensko-mađarskoj granici sa obrazloženjem da mu kao pripadniku vojske nije dozvoljeno da napusti zemlju. Umjesto uvažavanja, postupalo se sa njim kao da je kriminalac. Dugo je čekao na prevozno sredstvo za povratak kući. Nije se mogao oteti sumnji da nebo i stvarnost socijalističke Jugoslavije zasjenjuju nove ideologije koje nagovještavaju sukobe i rat, kojima se Muminović suprotstavlja angažiranim promišljanjem ideologije, mitologije, manifestacijama uma, destruktivnosti i genocidnosti, stvorivši niz djela koja će kasnije objediniti pod naslovom „Filozofija ideologije“, čiji prvi tom (580 stranica) nosi podnaslov „Ideologija i trezvena zbilja“, drugi (471 stranica) „Panorama destruktivnih ideologija 20. stoljeća“, treći tom „Izazovi novog milenija“ (457 stranica).

„Fascinantan je Muminovićev kritički tok svijesti, jer nijednu ideologiju ne ostavlja bez prikazanih užasnih posljedica na ljudsku povijesnu zbilju, označenu neljudskošću. Svjestan destruktivnih i konstruktivnih društvenih fenomena koji proizlaze iz svijeta ideologijskih kompleksa, a povijest čovječanstva je bez njih nepoznata, duboko sučeljen sa defektnom sviješću svake isključivosti, Muminović je iz povijesnog horizonta izdvojio slijedeće analizi podvrgnute sadržaje čiji predznaci, po njegovom mišljenju, bivaju dekadentnost, reakcionarnost, nazadnost, konzervativnost, sve do posebnih gradacija na načelima općeg, posebnog, pojedinačnog, pri čemu svi užasi počinju 'svođenjem parcijalnosti na totalitet', a završavaju dubokim otuđenjima od ljudskog u različitim oblicima mržnji bližnjega i šovinstičkoga stava prema drugom narodu, do potiranja i uništenja čitavih naroda u holokaustu i pogromu ljudskog roda, najčešće i gotovo uvijek u ime pojedinca i njegovog vlasništva. Pri tom i ono što se smatra ideologijskom revolucijom, na historijskom planu trajno je izloženo slučajnim prolaznim vrijednosnim predznacima, biva kritikom rasudne moći označeno sudbom koju je

¹⁰ Vojin Simeunović, *Recenzija*. Publicirana u „Oslobođenju“ 30. decembra 1989.

Muminović prepoznao u ovom uzroku: 'Osnovica ideologije i religije je u nemoći uma da to prihvati'.¹¹

Povodom izdanja „Ideologije i trezvene zbilje“ prof. dr. Halim Mulaibrahimović ističe da dr. Rasim Muminović „suptilnom i sveobuhvatnom, ali i komprehenzivnom historijsko-filozofskom logističkom analizom traga za korijenima pervertirane svijesti, prati njenu genezu kroz historijske mijene. Inače, mislim da ova knjiga-studija svojim publikovanjem popunjava veoma izraženu prazninu u našoj literaturi i političko-filozofskoj publicistici, koja čini most između historijske faktografije, filozofijskog i političkog umnog diskursa i antropološke sinteze bitnih problema ideologije kao pervertirane svijesti i njenih fatalnih posljedica po jedan u osnovi dobroćudan i dobronamjeran narod.“¹²

Komplet ovog trotomnog izdanja publicirao je „El-kalem“. Urednik Mustafa Prljača i glavni urednik Selim Jarkoč su prepoznali važnost sadržaja za opću upućenost čitatelja.

„Posmatrano sa aspekta suvremene disciplinarnosti duha spis se ne može svrstati ni u jednu od oblasti duha bez ostatka, jer nema samo znanstveno-historijski, politički, pedagoški, antropološki ili bilo koji još specifičan karakter, već sve njih i još mnogo drugih. To je filozofija jednog fenomena, fenomena destruktivnih ideologija 20. stoljeća. Njega zanima ideologija i praksa u historijsko-antropološkom smislu kao ono što se snagom svog postojanja doima kao činjenica ontologije biti čovjeka. Pitajući se o njenoj biti autor propituje ontologiju čovjeka i historije. Pitanje destruktivnosti je ontologijsko-antropološko pitanje. 20. stoljeće je vrijeme i prostor susreta dva antipoda: u njemu su se dogodila dva svjetska rata, kakve ne poznaje svjetska historija, ali i prvo čovjekovo dospijeće na Mjesec. Ratovi su temeljito uzdrmali postojeće političke sisteme, 'posijali skepsu u temelje humanizma i nevjericu u znanstveni optimizam'. Analizirajući i ocjenjujući sve značajnije evropske novovjekovne i savremene teorije ljudske prirode među kojima posebno Heideggera, Sartrea, Marleau Pontiga, Marxa, Nietzschea, Shopenhauera, Hegela, Baadera, Kierkegaarda, Bergsona, Klagesa, Webera, Sombarta, Kriecka, Rosenberga, Gobinea, Diltheya, Spenglera, Chamberlaine i

¹¹Vladimir Premec, *Recenzija*.

¹²H. Mulaibrahimović, *Recenzija*.

drugih, prof. dr. Rasim Muminović daje jednu veoma uspješnu i stručno utemeljenu panoramu savremene antropološke misli, ali i znatno više od toga“,¹³ ističe filozof i recenzent prof. dr. Enver Halilović.

Knjiga „Uvod u filozofiju“ (antropološko otrežnjavanje); Sarajevo Publishing, „Logos“, 1998. godine; jednostavno rečeno, predstavlja filozofski dragulj koji reflektira na produktivan i ravnopravan dijalog sa najprominentnijim orijentacijama i predstavnicima suvremene evropske filozofije. Osa te slike svijeta je čovjek oko kojeg se rotira svijet, a njegova posebna moć je intelekt koji spoznaje pojave i vodi praksu u kojoj se naslućuju svrshodnost svijeta i smislenost ljudskog bivstvovanja. Rad u formi praxisa afirmira ili negira slutnje intelekta, a kao revolucionarna djelatnost kulminira u ostvarivanju ljudskih svrha u svijetu. Uvod završava poglavljem „Filozofija i revolucija“, koje sugerira otvorenost za promjene koje čovjek unosi u svijet svojim ljudskim ostvarivanjem povijesti. Knjiga je izvor nadahnuća i za pjesnika, slikara, povjesničara.

Zavičajnost je nezaobilazna tema, naslov i izazov jednog od prvih radova prof. dr. Rasima Muminovića i monografija „Hadži Murad i Sandžak“ predstavlja osebujno filozofsko-povijesno i umjetničko djelo i traganje u savršenstvu kruga. „Mišljenja sam da su ovo najljepše stranice i najtačnije konstatacije geografskog opisa Sandžaka sa brojnim podacima. Ujedno ovo je preplitanje najsuptilnijeg naučnog i književnog kazivanja i filozofskog osmišljavanja“,¹⁴ ističe prof. dr. Enes Pelidija, recenzent.

„Djelo Murad-ef. Šećeragića prezentira kao čovjeka akcije, dostojanstva i tolerancije, graditelja bratstva i jedinstva, neimara mnogih uspješno realiziranih akcija, predanog vjernika i humanističkog revolucionara, misionara administrativnog ustrojstva IVZ, zagovornika svjetovnog i vjerskog obrazovanja, jednog od utemeljitelja publicističke djelatnosti kod Bošnjaka iza rata koji prati zbivanja vjerskog života u nas. Malo je ljudi koji su znali i htjeli praviti prijateljstva i suradnje među narodima onako kako je to činio Šećeragić koji je nesebično učestvovao u stvaranju osnova za sreću budućih pokoljenja. Njegovo veliko prijateljstvo sa Sretenom Vukosavljevićem ('koordinirali su aktivnosti na

¹³ E. Halilović, *Recenzija*.

¹⁴ S. Arnautović, *Recenzija*.

svim nivoima sreza: snabdijevanje vojske hranom, odjećom i obućom, formiranje radnih brigada za obavljanje raznih poslova'), osvjedočenost sa stradanjima u Sandžaku, boravak u Bariju, sa ahmedijom na glavi u raznim susretima sa Josipom Brozom Titom, boravci u Kuršumliji, Nišu, Tetovu, Velesu, Štipu, Novom Pazaru, Skoplju, Dubrovniku, Albaniji, Egiptu, Saudijskoj Arabiji, Turskoj, imenovanje za naibu-reisa dolaskom u Sarajevo, vođenje aktivnosti na skidanju zara i feredže, potvrda su autoriteta koji je imao na prostorima gdje je djelovao. Šećeragićev povratak u rodno Prijepolje i trud kojeg pokazuje u spašavanju mladića da ne idu na front u Prvom svjetskom ratu potvrđuje neobičnu dugu stazu borbe za bolji status muslimanskog stanovništva.“

Nakon trotomne „Filozofije ideologije“, publicirana je knjiga „Filozofija i kritika društva“ 2009. godine, koja, prema mišljenju recenzenta prof. dr. Samira Arnautovića, „predstavlja slojevit i višeznačan sadržaj, u kojem se na najkompetentniji istraživački i misaono utemeljen način, interpretira društvena zbilja kraja stoljeća. Primjerice, on želi akcentirati značaj humanističkog obrazovanja i upozoriti na opasnosti koje su realne ukoliko se odustane od njegovih principa. Muminović jasno vidi da se ovakve opasnosti posebno odnose na 'male narode', koji bez humanističkog razumijevanja svijeta zasigurno gube identitet, i na koncu konca, dolaze pred iskušenja i u situacije koje dovode u pitanje i njihovu egzistenciju. Zabrinutost je pratila i publiciranje Muminovićevih rukopisa, i uvijek je neko pokušavao da pomogne u pronalaženju izdavača. Tako je pored Mustafe Prljače, Mehmeda Dedića, Samira Arnautovića, Envera Halilovića i Muhamed Mrahorović tragao i našao mogućnost za štampanje obimnog rukopisa 'Filozofija i društvena događanja', u izdanju 'Dobre knjige' 2010. godine. Muminović ističe da je knjiga nastala s namjerom da baci svjetlo na društvena zbivanja s obzirom da njihov ljudski i neljudski karakter, na ono po čemu se čovjek uzdiže nad ostalim bićima univerzuma, ali i na ono po čemu pada ispod razine ljudskog dostojanstva.“¹⁵

Pored spomenutih djela, niza publiciranih radova i knjiga, filozofskih eseja, književnih kritika, tragom Muminovićeva filozofskog hoda ostale su ispisane sveske neredigiranih sentenci.

¹⁵ Rasim Muminović, *Filozofija i društvena događanja*.

Sve ovo potvrđuje prof. dr. Rasima Muminovića kao neumornog mislioca filozofije humanosti, intelektualca i eruditu kome je rad i pisanje na neki način najveće priznanje.

Na mezarju boraca-šehida Bitke na Žuči, u Buča Potoku, gdje je plemenita majka Hajruša sahranjena u oktobru 1992, spušten je i tabut njenog sina prvjenca, Rasima Muminovića. Tiha luka za duše dva velikana.